

Ks. Ginter Dzierżon

ORCID: 0000-0002-5116-959X

UKSW – Warszawa

Ewolucja dyscypliny i doktryny w przedmiocie kanonicznej przeszkody ślubu czystości od początku chrześcijaństwa do okresu kanonistyki klasycznej

Słowa kluczowe: prawo kanoniczne, przeszkoda małżeńska, ślub czystości

Keywords: canon law, impediment to marriage, vow of chastity

Funkcjonująca w obecnie obowiązującym katalogu przeszkód małżeńskich (kan. 1083–1094 KPK)¹ przeszkoda publicznego ślubu czystości (kan. 1088 KPK), podobnie jak większość tego typu ograniczeń w kanonicznym porządku prawnym, została ukształtowana w ciągu wieków istnienia Kościoła katolickiego. Przedmiotem uwagi w niniejszym opracowaniu stanie się namysł nad ewolucją dyscypliny i doktryny w tej materii w ściśle określonym przedziale czasowym, to znaczy od początku chrześcijaństwa aż do epoki kanonistyki klasycznej. Tak określony cel badawczy wpłynął na strukturę artykułu. W jego skład wejdą następujące wątki tematyczne: geneza przeszkody, uchwały Soboru Chalcedońskiego (451) i ich następstwa, ustawodawstwo świeckie, uchwały I i II Soboru Laterańskiego (1123 i 1139), a także zróżnicowanie zachodzące pomiędzy ślubem prostym a ślubem uroczystym.

¹ *Codex Iuris Canonici auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus* – 25.01. 1983, AAS 75 (1983), pars II, s. 1–317; tekst polski: *Kodeks prawa kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984 [dalej: KPK].

1. Geneza przeszkody

Już u początku chrześcijaństwa powstały pierwsze formy życia konsekrowanego. Funkcjonowanie istniejących wówczas wspólnot wiązało się z przyjęciem pewnych zasad życia, zwanych regułami. W piśmiennictwie wskazuje się m.in. na reguły św. Pachomiusza, św. Bazylego, św. Augustyna czy też św. Benedykta². Jedną z zasad przyjętych w regułach było życie w czystości, wiążące się ze złożeniem odpowiednich ślubów. Ponieważ miały miejsce przypadki porzucenia życia konsekrowanego i zawierania związków małżeńskich, Kościół stanowił normy szczegółowe regulujące ten problem³. Jak pisał Luigi Chiappetta, złożenie ślubu z natury rzeczy (*ex natura rei*) czyniło zawarte małżeństwa niegodziwymi⁴. Należy jednak wyjaśnić, iż przeszkoda zrywająca w znaczeniu obecnie obowiązującego ograniczenia prawnego pojawiła się stosunkowo późno⁵. W pierwotnym chrześcijaństwie nie uznawano bowiem ślubów dziewictwa i doskonałej czystości za ograniczenia o takim charakterze. Nieco odmienne w stosunku do dzisiejszych ujęć prawnych pojmowanie sprawiło, że związki zawarte po złożeniu ślubu były ważne, ale niegodziwe⁶. Popierając te twierdzenia, historycy prawa powołują się na treści zawarte w Dekrecie Gracjana. Rozważając ten problem, Mistrz Gracjan przywołał teksty takich pisarzy wczesnochrześcijańskich, jak św. Cyprian z *Ad Pomponium*⁷ oraz św. Augustyn z *De adulternis coniugis* (I, 24)⁸.

Należy jednak zauważyć, że pomimo iż takie związki małżeńskie były ważne, osoby związane ślubem czystości były karane⁹; wierny bowiem, który naruszył to zobowiązanie, był zobligowany do czynienia pokuty¹⁰. Wprowadzanie coraz surowszej dyscypliny o charakterze karnym wiązało się z faktem, iż od

² A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale del voto perpetuo di castità (kan. 1088 CIC). Evoluzione storica e legisilazione vigente*, Roma 2007, s. 25–40; J. Kowal, «*Impedimentum voti*» e dimissione dall'istituto religioso, „Periodica” 88 (1999), s. 35; H. Stawniak, *Przeszkoda publicznego ślubu czystości*, w: *Przeszkody małżeńskie w prawie kanonicznym*, red. W. Góralski, Warszawa 2016, s. 271–275.

³ A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 40; A. D'Auria, *Gli impedimenti matrimoniali*, Roma 2007, s. 136.

⁴ L. Chiappetta, *Il matrimonio nella nuova legislazione canonica e concordataria*, Roma 1990, s. 158.

⁵ P. Pellegrino, *L'impedimento dei vincoli religiosi nel matrimonio*, Torino 2000, s. 81.

⁶ Tamże, s. 81; F. Aznar Gil, *Derecho matrimonial canónico*, t. 1, Salamanca 2001, s. 403.

⁷ c. 4, C. 27, q. 1.

⁸ c. 1, C. 32, q. 8; H. Insadowski, *Rzymskie prawo małżeńskie a chrześcijaństwo*, w: tenże, *Opera selecta*, red. J. Misztal-Konecka, Lublin 2014, s. 284; A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 41.

⁹ F. Aznar Gil, *Derecho matrimonial...*, dz. cyt., s. 403.

¹⁰ P. Pellegrino, *L'impedimento...*, dz. cyt., s. 81.

IV wieku życie konsekrowane w Kościele stawało się coraz to bardziej zinstytucjonalizowane. Z badań przeprowadzonych przez Andrzeja Sosnowskiego wynika, iż synody wczesnochrześcijańskie z reguły nie zajmowały się problemami ascezy¹¹. Na wielu z nich wprowadzano jednakże coraz surowsze normy dyscyplinarne, w których grożono nakładaniem kar za łamanie zobowiązania do życia w czystości¹².

Nie można też abstrahować tutaj od faktu, iż do IV wieku nie istniały normy o charakterze powszechnym regulujące ten problem¹³. Papieże pierwszych wieków w nielicznych przypadkach podejmowali interwencje w kwestii ślubu czystości w skali Kościoła powszechnego. Z reguły nie ingerowali w życie monastyczne, ponieważ koncentrowali się przede wszystkim na działalności Kościołów partykularnych. Od IV wieku pojawia się jednak coraz więcej dekretów papieży w związku ze skierowanymi do nich zapytaniami o charakterze dyscyplinarnym¹⁴. W dekretale papieża Syrycjusza *Directa ad decesorem* (385) uznano małżeństwo dziewicy konsekrowanej za niegodziwe¹⁵. Z kolei w ustatkach zawartych w dekretale papieża Symacha *Hortatur nos* (502) zalecono wdowom pozostanie wiernym swoim zobowiązaniom, dziewicom natomiast kategorycznie zabroniono zawierania związków małżeńskich¹⁶. Sosnowski, powołując się na opinię Angelo Carminatiego, twierdzi, iż decyzje dotyczące dziewic zawarte w tym dokumencie są pierwszym śladem wskazującym na występowanie prawdziwej przeszkody małżeńskiej¹⁷.

Konkludując, należy stwierdzić, iż w V wieku w Kościołach partykularnych nakładano różnego rodzaju kary na naruszających ślub czystości; w tym okresie nie funkcjonowała jeszcze przeszkoda zrywająca, gdyż z reguły wprowadzano zakazy zawarcia małżeństwa¹⁸.

¹¹ A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 41.

¹² W. Plöchl, *Geschichte des Kirchenrechts*, t. 1, Wien-München 1953, s. 210; F. Cappello, *Tractatus canonico-moralis de sacramentis*, t. 3, cz. 1, Romae 1939, s. 548; A. D'Auria, *Gli impedimenti...*, dz. cyt., s. 136; P. Pellegrino, *L'impedimento...*, dz. cyt., s. 82. W *Causa XXVII* Dekretu Gracjana wymieniono: *Concilium Liberitanum* – 300–306 (can. 13), c. 25, C. 27, q. 1. *Concilium Ancyranum* – 314 (can. 19), c. 24, C. 27, q. 1; *Concilium Toledanum I* – 398 (can. 16), c. 27, C. 27, q. 1. Zob. F. Wernz, P. Vidal, *Ius canonicum*, t. 5, Romae 1925, s. 349.

¹³ A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 41.

¹⁴ Tamże, s. 62.

¹⁵ Syrycius, *Directa ad decessore* – 385, PL, t. 13, s. 1137; A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 63; J. Kowal, «*Impedimentum voti*»..., dz. cyt., s. 38.

¹⁶ Simmacus, *Hortatur nos* – 502, PL, t. 62, s. 55.

¹⁷ A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 66.

¹⁸ J. Kowal, «*Impedimentum voti*»..., dz. cyt., s. 39.

2. Uchwały Soboru Chalcedońskiego (451) i ich następstwa

Na ustanowienie przeszkody ślubu czystości wywarły duży wpływ ustalenia przyjęte na odbytym w 451 roku Soborze Chalcedońskim¹⁹. W kan. 4 uchwał soborowych ujęto pryncypia generalne co do życia konsekrowanego, stwierdzając, że mnisi nie powinni zajmować się sprawami światowymi²⁰. Do problemu zawierania małżeństwa przez dziewice i mnichów ustosunkowano się bezpośrednio w kan. 16, stanowiąc: „Dziewica, która poświęciła się Panu Bogu, tak samo i mnich nie powinni wstępować w związki małżeńskie. Jeśli znajdą się tacy, którzy to uczynią, mają być wykluczeni ze wspólnoty. Postanawiamy jednakże, że lokalny biskup ma prawo okazać im miłosierdzie”²¹. W literaturze przedmiotu wskazuje się, że regulacje te miały wprawdzie duże znaczenie w kształtowaniu się późniejszej dyscypliny życia konsekrowanego, nie miały jednak charakteru przeszkody zrywającej do zawarcia małżeństwa²². Zdaniem Franciscusa Wernza i Petrusa Vidala, wynikało to z faktu, iż w tym czasie nie wypracowano jeszcze jednolitej terminologii teoretycznoprawnej w tej materii²³, z drugiej zaś strony w poszczególnych Kościołach lokalnych występowały różne podejścia do tego problemu²⁴.

Dla ówczesnej dyscypliny ustalenia soborowe miały jednak istotne znaczenie. Do końca VII wieku na synodach partykularnych aplikowano dyscyplinę przyjętą w Chalcedonie. W uchwałach wielu synodów powtórzono te zasady dyscyplinarne, niejednokrotnie modyfikując rozwiązania co do nakładania kar²⁵. Należy też zwrócić uwagę, że w tym czasie nie funkcjonowało jeszcze prawo powszechne odnoszące się do interesującej nas kwestii²⁶.

Wracając do przerwanego wątku, należy dodać, iż na Soborze Nicejskim II (787) bezpośrednio nie zajęto się tym zagadnieniem. W jego uchwałach zna-

¹⁹ A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 45.

²⁰ *Sobór Chalcedoński – 451*, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, oprac. A. Baron, H. Pietras, t. 1, Kraków 2001, s. 229.

²¹ Tamże, s. 241; J. Kowal, *«Impedimentum voti»...*, dz. cyt., s. 37.

²² A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 47.

²³ Szerzej na temat kształtowania się kategorii ustaw nieważniących i uniezdalniających w kanonicznym porządku prawnym zob. M.C. Heinzmann, *Le leggi irritanti e inabilitanti*, Roma 2002.

²⁴ F. Wernz, P. Vidal, *Ius canonicum*, dz. cyt., s. 352.

²⁵ *Concilium Agatense – 506* (can. 27), Mansi, t. 8, s. 319; *Concilium Autissidorensense – 578* (can. 26), Mansi, t. 9, s. 914; *Concilium Tarragonense – 516* (can. 11), Mansi, t. 8, s. 543; *Concilium Epaonense – 517* (can. 38), Mansi, t. 8, s. 555–568; A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 47–49.

²⁶ A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 56.

lazły się jedynie dwa kanony prewencyjne, 18 i 22, wprowadzone w celu zapobieżenia skandalom w życiu wspólnotowym²⁷.

Wśród historyków prawa nie występuje zgodność co do tego, kiedy ograniczenie do zawarcia małżeństwa wynikające ze złożonego ślubu czystości stało się przeszkodą zrywającą. Chiappetta utrzymywał, iż pierwszym synodem, który wprowadził przeszkodę o takim charakterze, był synod w Trosly (909)²⁸. Opinii tej nie podzielali Wernz i Vidal, przekonując, iż tego typu regulacje występowały już w uchwałach niektórych synodów z VII wieku²⁹.

3. Prawodawstwo świeckie

Po uzyskaniu wolności przez Kościół w IV wieku wzrastało znaczenie władzy papieskiej w ówczesnym życiu społecznym³⁰. Z biegiem czasu ukonstytuowała się „teoria dwóch władz” wypracowana przez papieża Gelazego I (492–496), oparta na założeniu, iż władza duchowa i świecka są od siebie niezależne; przy tym w koncepcji tej zakładano wyższość władzy duchowej nad świecką. Teoria ta wpłynęła w sposób szczególny na akty prawne stanowione w prawie świeckim oraz na ówczesne relacje państwo–Kościół³¹.

W ustawodawstwie świeckim bowiem znalazły się m.in. regulacje dotyczące życia konsekrowanego, nakładające kary na tych, którzy naruszyli reguły ży-

²⁷ Sobór Nicejski II – 787, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 1, dz. cyt., s. 373 i 377.

²⁸ L. Chiappetta, *Il matrimonio...*, dz. cyt., s. 158. Zob. *Concilium Troslejanum – 909*, Mansi, t. 18, cap. IX, 288–294.

²⁹ F. Wernz, P. Vidal, *Ius canonicum*, dz. cyt., s. 353. Popierając tę tezę, kanoniści ci powołali się na: *Concilium Parisiense – 615* (can. 14), Mansi, t. 10, s. 542, oraz *Concilium Romanum – 721* (can. 2–3), Mansi, t. 12, s. 261. Treść tych zapisów była następująca: can. 2: „Si quis diaconam in coniugum duxerit, anathema sit”; can. 3: „Si quis monacham quam Dei ancillam appellamus, in coniugum duxerit, anathema sit”; *Concilium Romanum – 743* (can. 5), Mansi, t. 12, s. 383.

³⁰ Na pozycję ówczesnego Kościoła w istotny sposób wpłynęły dwa wydarzenia: 1) wydanie w 313 roku przez cesarza Konstantyna Wielkiego edyktu mediolańskiego, na mocy którego Kościół uzyskał wolność kultu (por. *Codex Theodosianus*, ed. T. Mommsen, P.M. Meyer, P. Krueger, Berolini 1905, 16, 2, 2. Szerzej na temat znaczenia tego dokumentu zob. N. Colaianni, *La libertà religiosa di Costantino con gli occhiali del giurista d'oggi*, w: *L'Edito di Costantino 1700 anni dopo. Atti del Convegno di Studi Bari 11–12 aprile 2013*, red. R. Coppola, C. Ventrella, Bari 2015, s. 139–158; D. Nicro, *Il culto pubblico nell'era constantina: origini e sviluppo*, w: tamże, s. 159–168); 2) uzyskanie pozycji religii oficjalnej za rządów cesarza Teodozjusza I (380) (por. *Codex Iustinianus*, ed. P. Krueger, Berolini 1877, 1.1.1. Zob. także C. Fantappiè, *Storia del diritto canonico e delle istituzioni della Chiesa*, Bologna 2011, s. 48; A. Padoa Schioppa, *Storia del diritto in Europa*, Bologna 2007, s. 29; S. Williams, G. Friell, *Teodozjusz Wielki*, tłum. M.J. Baranowski, Oświęcim 2016, s. 64–65).

³¹ A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 78.

cia konsekrowanego, zawierając związki małżeńskie³². Głównym celem norm wprowadzonych przez ówczesnych władców była pomoc Kościołowi w egzekwowaniu tego zobowiązania³³.

I tak w Kodeksie Teodozjusza występują dwie ustawy, z 19 lutego oraz 22 września 354 roku, w których nakazywano karanie porywaczy dziewic i wdów poświęconych Bogu³⁴. W Nowelach justyniańskich natomiast zabroniono mnichom porzucania życia monastycznego³⁵. Za przekroczenie tego zobowiązania przewidziano surowe kary³⁶. Wreszcie w pochodzącym z VIII wieku Edyktie Liutprandusa nakazywano nałożenie kar na mniszki, które naruszyłyby złożony ślub czystości³⁷.

4. Uchwały I i II Soboru Laterańskiego (1123 i 1139)

Na spetryfikowanie dyscypliny w kwestii przeszkody ślubu czystości wywarła decydujący wpływ reforma gregoriańska³⁸. W duchu tej reformy problem ten podjęto szczególnie na odbytych w pierwszej połowie XII wieku I i II Soborze Laterańskim³⁹. W kan. 21 Soboru Laterańskiego I kategorycznie zabroniono mnichom życia z konkubinami oraz zawierania z nimi związków małżeńskich⁴⁰. Normy soborowe zostały rozpowszechnione przez synody reformatorskie we Francji, Burgundii, Anglii i Normandii⁴¹.

W interesującej nas kwestii szczególne znaczenie mają ustalenia wypracowane na kolejnym soborze, Laterańskim II. Aż dziesięć kanonów poświęca on dyscyplinie dotyczącej życia konsekrowanego. W kan. 7 postanowiono, że

³² F. Aznar Gíl, *Derecho matrimonial...*, dz. cyt., s. 403.

³³ A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 87.

³⁴ *Codex Theodosianus*, 9, 25, 1; 9, 25, 2; A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 79.

³⁵ Iustinianus, *Novellae* 123, 15; 133, 2; A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 80.

³⁶ Iustinianus, *Novellae* 5, 6; A. Sosnowski, *L'impedimento matrimonial...*, dz. cyt., s. 81.

³⁷ Liutprandus, *Leges de Anno XVII*, 114, w: *Monumenta Germaniae Historica, Leges*, t. 4, Hannoverae 1868, s. 155; A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 85.

³⁸ A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 90.

³⁹ R. Foreville, *Storia dei Concilii Ecumenici*, t. 6, Città del Vaticano 2001, s. 70.

⁴⁰ *Sobór Laterański I – 1123*, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, oprac. A. Baron, H. Pietras, t. 2, Kraków 2003, s. 133: „(...) mnichom bezwzględnie zakazujemy posiadania konkubin oraz zawierania związków małżeńskich. Wydajemy decyzję, zgodnie z postanowieniem świętych kanonów, że kontrakty małżeńskie tego rodzaju osób mają być rozwiązane, oni zaś powinni być poddani pokucie”; J. Freisen, *Geschichte des kanonischen Eherecht bis zum Verfall der Glossenliteratur* (reprint), Aalen 1963, s. 693; F. Aznar Gíl, *Derecho matrimonial...*, dz. cyt., s. 404.

⁴¹ A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 90.

wierni nie mają prawa do uczestnictwa we Mszy św. tych, którzy naruszyli celibat lub ślub czystości⁴². Zdaniem kanonistów, po raz pierwszy w uchwałach soborowych ujęto naruszenie ślubu w kategoriach przeszkody zrywającej. Uczeni dopatrują się tego typu ograniczenia w sformułowaniu kanonu: „Huiusmodi namque copulationem quam contra ecclesiasticam regulam constat esse contractum matrimonium non esse censemus”⁴³. Historycy prawa nie są zgodni co do genezy tej regulacji. Według Josepha Freisena, zwrot „matrimonium non esse censemus” został dodany przez papieża Innocentego II⁴⁴; inni natomiast bezpośredniego źródła tych uchwał dopatrują się w uchwałach synodu w Pizie (1134). W jego statutach bowiem uznano małżeństwa kanoników regularnych i mnichów za nieważne (*non esse sancimus*)⁴⁵. W opinii Priamo Etziego, Sobór Laterański skorygował zapis „non esse sancimus” synodu, aby nie było wątpliwości co do tego, że zawarte małżeństwa są nieważne⁴⁶.

Wracając do głównego nurtu rozważań, należy dodać, iż podobne rozwiązanie na Soborze Laterańskim II wprowadzono w kan. 8 dotyczącym niewiast, postanawiając: „Zarządzamy, że ta sama norma powinna być przestrzegana

⁴² *Sobór Laterański II – 1139*, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 2, dz. cyt., s. 145 i 147: „(...) polecamy, aby nikt nie słuchał mszy celebrowanej przez tych [kapłanów], o których wie, że żyją z żoną lub konkubiną. Aby zaś prawo wstrzemięźliwości i czystości podobającej się Panu rozpowszechniło się i umocniło wśród szeregów ludzi Kościoła, postanawiamy, że jeśli znaleźliby się biskupi, prezbiterzy, diakoni, subdiakoni, kanonicy regularni i mniisi, a także bracia zakonni po złożonych ślubach, którzy łamiąc swoje święte postanowienia, odważyliby się połączyć z żonami, zobowiązani są się od nich rozdzielić. Uważamy bowiem, że tego rodzaju związek nie jest małżeństwem. Natomiast osoby rozdzielone niech ze swej strony czynią pokutę odpowiednią do tak wielkiego wykroczenia”.

⁴³ *Sobór Laterański II – 1139*, dz. cyt., s. 144; F. Wernz, P. Vidal, *Ius canonicum*, dz. cyt., s. 353; P. Pellegrino, *L'impedimento...*, dz. cyt., s. 82; A. D'Auria, *Gli impedimenti...*, dz. cyt., s. 137; P. Etzi, *L'impedimento di voto (can. 1088 CIC): sua origine e qualificazione giuridica*, „*Ius Ecclesiae*” 11 (1999), s. 206; A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 93; J. Kowal, *«Impedimentum voti»...*, dz. cyt., s. 42.

⁴⁴ J. Freisen, *Geschichte...*, dz. cyt., s. 693: „Uebrigens sit die Formulierung des c. 7 cit zu beachten; es wird in dem Canon nich decretirt: die Ehe sei nichtig, sondern der Papst wählt mit Vorbedacht die auf diesbezügliche Unsicherheit schließenden Worte: *matrimonium non esse censemus*”.

⁴⁵ *Concilium Pisannum – 1134*, Mansi, t. 21, s. 489–490: „Ut autem lex continentiae, & Deo placent munditia in ecclesiasticis personae, & sacris ordinibus dilatetur, statuimus quatenus (...). Regulares canonici, & Monachi, qui sacrum transgredientes propositum, uxores sibi copulare praesumsperint, separentur. Huiusmodi namquam copulationem, quoniam contra ecclesiasticam regulam constat esse contractam, matrimonium non esse sancimus”; J. Freisen, *Geschichte...*, dz. cyt., s. 693; P. Etzi, *L'impedimento di voto...*, dz. cyt., s. 207; A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 110.

⁴⁶ P. Etzi, *L'impedimento di voto...*, dz. cyt., s. 208: „A nostro avviso il Lateranense II corregge l'espressione «sancimus» del Concilio Pisano, affinché non si abbia neppure il dubbio che questi matrimoni vengano invalidati per un intervento dello stesso Concilio”.

w odniesieniu do niewiast poświęconych Bogu, jeśli by zamierzały – oby to się nigdy nie zdarzyło – wyjść za mąż przeciw prawu⁴⁷.

Analizując przytoczone regulacje, Sosnowski trafnie zauważył, iż w kan. 7 i 8 nie ma wzmianki o dziewicach konsekrowanych, dlatego też tych dyspozycji nie można było aplikować do tej kategorii osób⁴⁸.

5. Wypracowanie różnicowania pomiędzy ślubem prostym a ślubem uroczystym

Jak napisał Felix Cappello, w IV wieku w doktrynie zaczęto rozróżniać ślub publiczny i prywatny. Zagadnienie to stało się jednak szczególnym przedmiotem namysłu kanonistów i teologów w epoce kanonistyki klasycznej ze względu na ukształtowaną już wtedy dyscyplinę dotyczącą przeszkody ślubu czystości⁴⁹.

Przy tym należy zauważyć, iż problem, o którym mowa, znalazł miejsce w Dekrecie Gracjana. Ten wybitny przedstawiciel szkoły bolońskiej rozróżniał ślub prosty oraz ślub uroczysty. Według niego, pierwszy składano bez prawnych formalności, drugi natomiast wiązał się z wypełnieniem takich formalności, jak: błogosławieństwo przełożonego, zmiana szaty, oddanie się zakonowi lub klasztorowi poprzez ręce przełożonego oraz podpisanie tekstu⁵⁰. Złożenie pierwszego ze ślubów w rozumieniu Gracjana w odniesieniu do woli zawarcia małżeństwa skutkowało zaistnieniem przeszkody wzbraniającej; złożenie drugiego powodowało bardziej poważny skutek związany z pojawieniem się przeszkody zrywającej⁵¹.

Wspomnianymi kategoriami ślubów i ich prawnymi skutkami zajmowali się również dekretyści⁵². Według Rufinusa, ci, którzy złożyli ślub prosty, mogli

⁴⁷ *Sobór Laterański II – 1139*, dz. cyt., s. 147.

⁴⁸ A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 93–94.

⁴⁹ F. Cappello, *Tractatus canonico-moralis...*, dz. cyt., s. 547.

⁵⁰ E. Górecki, *Małżeńska przeszkoda uroczystej profesji zakonnej w Dekrecie Gracjana i nauce Dekretystów*, „Prawo Kanoniczne” 17 (1974), s. 76.

⁵¹ c. 11, C. 27, q. 1; c. 40, C. 27, q. 1; c. 43, C. 27, q. 1, a zwł. c. 8, D. 27: „Hic distinguendum est, quo voventium alii sunt simpliciter voventes de quibus Augustinus et Theodorus locuti sunt; alli sunt, quibus post votum accedit benedictio consecrationis vel propositum religionis de quibus Hieronymus et Nicolaus et Calixtus scripsit”; P. Etzi, *L'impedimento di voto...*, dz. cyt., s. 209.

⁵² Rolandus Bandinelli, *Summa*, ed. F. Thaner, Wien 1872, s. 117–118; Stephanus Tornacensis, *Summa* (reprint), ed. J.F. Schulte, Aalen 1965, s. 233; Rajmundus de Peñaford, *Summa de poenitentia et matrimonio*, ed. J. Ochoa, L. Diez, t. 1, Roma 1976, s. 931–932. Szerzej na ten temat zob. P. Pellegrino, *L'impedimento...*, dz. cyt., s. 83; A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 120–122.

zawrzeć związek małżeński, który uznawano za ważny, dlatego też nie byli zobligowani do rozejścia się; ci natomiast, którzy złożyli ślub uroczysty, nie mogli zawrzeć ważnego związku, w przypadku zaś jego zawarcia byli zobowiązani do rozejścia się⁵³. Z kolei u Rolandusa Bandinelliego po raz pierwszy pojawiają się terminy *impedit* oraz *dirimit*, wskazujące na wyraźną dyferencję pomiędzy następstwami wynikającymi z wystąpienia przeszkody wzbraniającej i zrywającej⁵⁴. Rozwiązania te zostały przejęte przez papieży Aleksandra III (1159–1181)⁵⁵, Celestyna III (1191–1198)⁵⁶ oraz Innocentego III (1198–1216)⁵⁷.

Kontynuując te rozważania, należy dodać, iż w średniowiecznej doktrynie dyskutowano też nad racjami wprowadzenia takiego rozróżnienia. W pierwszym rzędzie trzeba tu przywołać poglądy wyrażone przez św. Tomasa z Akwinu. W swym wywodzie ten wybitny teolog wyszedł z przesłanki, że następstwem złożenia ślubu uroczystego jest małżeństwo duchowe pomiędzy ślubującym a Bogiem. W konsekwencji zawarcie związku małżeńskiego w takiej sytuacji skutkowało nieważnością małżeństwa materialnego⁵⁸. Według Akwinaty, ślub prosty tym różnił się od uroczystego, że był zwykłym przyrzeczeniem złożonym Bogu. Twierdził on, iż w tym przypadku składający ślub nadal pozostawał panem własnego ciała, dlatego też mógł się ofiarować drugiej stronie kontraktu małżeńskiego. W jego przekonaniu, naruszający ślub grzeszył wprawdzie ciężko, czyn ten nie powodował jednak nieważności zawartego związku⁵⁹.

⁵³ Rufinus, *Die Summa Decretorum* (reprint), ed. H. Singer, Aalen 1963, s. 435–436; A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 118–119.

⁵⁴ E. Górecki, *Małżeńska przeszkoda uroczystej profesji zakonnej w Dekrecie Gracjana...*, dz. cyt., s. 87–88.

⁵⁵ Dekretały: *Super eo*, c. 8, X, 3, 31; *Ad nostram*, c. 8, X, 3, 31; *Significatum*, c. 11, X, 3, 31.

⁵⁶ Dekretały: *Meminimus*, c. 3, X, 4, 6; *Consultit*, c. 4, X, 4, 6; *Veniens*, c. X, 4, 6.

⁵⁷ Dekretały: *Insuante*, c. 7, X, 4, 6; *Ex parte*, c. 14 X, 3, 32; E. Górecki, *Małżeńska przeszkoda uroczystej profesji zakonnej w prawie dekretalów i nauce dekretalistów do Bonifacego VIII, „Prawo Kanoniczne”* 18 (1975), s. 107; P. Pellegrino, *L'impedimento...*, dz. cyt., s. 83; F. Aznar Gil, *Derecho matrimonial...*, dz. cyt., s. 404.

⁵⁸ S. Thomas Aquinatus, *Summa Theologiae, Supplementum*, q. 53, a 2: „Qui facit votum sollemne, contrahit matrimonium spirituale cum Deo, quod est multo dignius quam materiale matrimonium. Sed materiale matrimonium prius contractum dirimit matrimonium post contractum. Ergo votum sollemne”; P. Etzi, *L'impedimento di voto...*, dz. cyt., s. 213–214.

⁵⁹ S. Thomas Aquinatus, *Summa Theologiae*, q. 53, a 1: „Cum ergo in voto simplici non sit nisi simplex promissio proprii corporis ad continentiam Deo servandam facta, post votum simplex adhuc remanet homo dominus sui corporis. Et ideo potest ipsum alteri dare, scilicet uxori: et propter hoc votum simplex, quamvis impediatur contrahendum, quia peccat contrahens matrimonium post votum simplex continentiae, tamen, quia verus contractus est, non potest matrimonium propter hoc dirimi”; P. Etzi, *L'impedimento di voto...*, dz. cyt., s. 215; P. Pellegrino, *L'impedimento...*, dz. cyt., s. 83.

Ta teoria scholastyczna niosła pewne problemy natury teologicznej. Podstawowe zarzuty w odniesieniu do niej dotyczyły asymilacji kategorii małżeństwa w obszarze małżeństwa duchowego. Przeciwnicy takiego ujęcia wskazywali na jej ograniczenia. Koncepcja ślubu była niekompletna, ponieważ w tym przypadku nie miało miejsca przekazanie władzy (*transferimento del dominio*)⁶⁰.

Z nieco odmiennym podejściem do tego problemu spotykamy się w dekretale papieża Bonifacego VIII *Quod votum*. W dokumencie tym stanowiono, iż nieważność małżeństwa powoduje wyłącznie uroczysty ślub czystości wynikający z przyjęcia święceń lub profesji wyraźnej bądź też milczącej we wspólnocie życia konsekrowanego aprobowanej przez Stolicę Apostolską⁶¹. Z przytoczonego zapisu wynikało, iż przeszkoda ta pochodziła z ustanowienia kościelnego⁶². Tego typu rozumienie w przyszłości dominowało w doktrynie Kościoła⁶³.

Zakończenie

Z przeprowadzonych analiz wynika, iż przeszkoda ślubu czystości, podobnie jak inne przeszkody występujące w obecnie obowiązującym katalogu przeszkód małżeńskich, nie została ukształtowana w pierwszych wiekach chrześcijaństwa⁶⁴. Dyscyplina tego prawnego ograniczenia przeszła długą ewolucję. W opracowaniu wykazano, iż decydujący wpływ na ukształtowanie się przeszkody ślubu czystości miała reforma gregoriańska, a szczególnie uchwały Soboru Laterańskiego II. Namysł średniowiecznych teologów i kanonistów nad formami funkcjonowania tego prawnego ograniczenia doprowadził do wypracowania niezwykle istotnego rozróżnienia ślubu prostego i ślubu uroczystego. Zaprezentowane średniowieczne ustalenia prawne i stanowiska doktrynalne były na tyle istotne, że rzutowały na dalszy rozwój kościelnej dyscypliny w tej materii. Proces ten znalazł odzwierciedlenie w ustaleniach zawartych w pierw-

⁶⁰ P. Etzi, *L'impedimento di voto...*, dz. cyt., s. 216.

⁶¹ In VI. 3, 15: „(...) illud solum votum debere dici sollemne, quantum ad post contractum matrimonium dirimendum, quod sollmenizatum fuerit per susceptionem sacri ordinis, aut per professionem expressam vel tacitam, factam alicui de religiosibus per Sedem Apostolicam approbatis”; E. Górecki, *Małżeńska przeszkoda uroczystej profesji zakonnej w prawie dekretalów...*, dz. cyt., s. 122; P. Etzi, *L'impedimento di voto...*, dz. cyt., s. 217; A. Sosnowski, *L'impedimento matrimoniale...*, dz. cyt., s. 126.

⁶² P. Pellegrino, *L'impedimento...*, dz. cyt., s. 84.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ Szerzej na ten temat zob. G. Dzierżon, *Kształtowanie się instytucji przeszkód małżeńskich w kanonicznym porządku prawnym*, w: *Przeszkody małżeńskie w prawie kanonicznym*, red. W. Góralski, Warszawa 2016, s. 15–36.

szym Kodeksie prawa kanonicznego z 1917 roku⁶⁵. W zbiorze tym bowiem w katalogu przeszkód wzbraniających znalazła się przeszkoda ślubu prostego (kan. 1058), w katalogu przeszkód zrywających natomiast przeszkoda ślubu uroczystego (kan. 1073).

Bibliografia

Źródła

- Codex Iuris Canonici auctoritatae Joannis Pauli PP. II promulgatus* – 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars II, s. 1–317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.
- Codex Iuris Canonici Pii X Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritatae promulgatus* 25.01.1917, AAS 9 (1917), pars II, s. 1–593.
- Codex Iustinianus*, ed. P. Krueger, Berolini 1877.
- Codex Theodosianus*, ed. T. Mommsen, P.M. Meyer, P. Krueger, Berolini 1905.
- Concilium Agatense* – 506, Mansi, t. 8, s. 319–338.
- Concilium Concilium Autissidorensis* – 578, Mansi, t. 9, s. 911–918.
- Concilium Epaonense* – 517, Mansi, t. 8, s. 555–568.
- Concilium Parisiense* – 615, Mansi, t. 10, s. 539–546.
- Concilium Pisannum* – 1134, Mansi, t. 21, 485–492.
- Concilium Romanum* – 721, Mansi, t. 12, s. 261–267.
- Concilium Romanum* – 743, Mansi, t. 12, s. 381–386.
- Concilium Tarragonense* – 516, Mansi, t. 8, s. 539–546.
- Concilium Troslejanum* – 909, Mansi, t. 18, s. 263–309.
- Corpus Iuris Canonici*, ed. E. Friedberg, E. Richter, Graz 1959.
- Liutprandus, *Leges de Anno XVII*, 114, w: *Monumenta Germaniae Historica, Leges*, t. 4, Hannoverae 1868, s. 155.
- Simmacus, *Hortatur nos* – 502, PL t. 62, s. 54–56.
- Sobór Chalcedoński* – 451, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, oprac. A. Baron, H. Pietras, t. 1, Kraków 2001, s. 193–257.
- Sobór Nicejski II* – 787, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, oprac. A. Baron, H. Pietras, t. 1, Kraków 2001, s. 21–61.
- Sobór Laterański I* – 1123, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, oprac. A. Baron, H. Pietras, t. 2, Kraków 2003, s. 117–135.
- Sobór Laterański II* – 1139, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, oprac. A. Baron, H. Pietras, t. 2, Kraków 2003, s. 139–161.
- Syrycius, *Directa ad decessorem* – 385, PL, t. 13, s. 1132–1147.

⁶⁵ *Codex Iuris Canonici Pii X Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritatae promulgatus* – 25.01.1917, AAS 9 (1917), pars II, s. 1–593.

Literatura

- Aznar Gíl F., *Derecho matrimonial canónico*, t. 1, Salamanca 2001.
- Cappello F., *Tractatus canonico-moralis de sacramentis*, t. 3, cz. 1, Romae 1939.
- Colaiani N., *La libertà religiosa di Costantino con gli occhiali del giurista d'oggi*, w: *L'Edito di Costantino 1700 anni dopo. Atti del Convegno di Studi Bari 11-12 aprile 2013*, red. R. Coppola, C. Ventrella, Bari 2015, s. 139-158.
- Chiappetta L., *Il matrimonio nella nuova legislazione canonica e concordataria*, Roma 1990.
- D'Auria A., *Gli impedimenti matrimoniali*, Roma 2007.
- Dzierżon G., *Kształtowanie się instytucji przeszkód małżeńskich w kanonicznym porządku prawnym*, w: *Przeszkody małżeńskie w prawie kanonicznym*, red. W. Góralski, Warszawa 2016, s. 15-36.
- Etzi P., *L'impedimento di voto (can. 1088 CIC): sua origine e qualificazione giuridica*, „*Ius Ecclesiae*” 11 (1999), s. 193-222.
- Fantappiè C., *Storia del diritto canonico e delle istituzioni della Chiesa*, Bologna 2011.
- Foreville R., *Storia dei Concilii Ecumenici*, t. 6, Città del Vaticano 2001.
- Freisen J., *Geschichte des kanonischen Ehrrecht bis zum Verfall der Glossenliteratur*, (reprint), Aalen 1963.
- Górecki E., *Małżeńska przeszkoda uroczystej profesji zakonnej w Dekrecie Gracjana i nauce Dekretystów*, „*Prawo Kanoniczne*” 17 (1974), s. 71-95.
- Górecki E., *Małżeńska przeszkoda uroczystej profesji zakonnej w prawie dekretalów i nauce dekretalistów do Bonifacego VIII*, „*Prawo Kanoniczne*” 18 (1975), s. 103-124.
- Heinzmann M.C., *Le leggi irritanti e inabilitanti*, Roma 2002.
- Insadowski H., *Rzymskie prawo małżeńskie a chrześcijaństwo*, w: H. Insadowski, *Opera selecta*, red. J. Misztal-Konecka, Lublin 2014, s. 169-390.
- Kowal J., «*Impedimentum voti*» e dimissione dall'istituto religioso, „*Periodica*” 88 (1999), s. 29-60.
- Nicro D., *Il culto pubblico nell'era constantina: origini e sviluppo*, w: *L'Edito di Costantino 1700 anni dopo. Atti del Convegno di Studi Bari 11-12 aprile 2013*, red. R. Coppola, C. Ventrella, Bari 2015, s. 159-168.
- Padoa Schioppa A., *Storia del diritto in Europa*, Bologna 2007.
- Pellegrino P., *L'impedimento dei vincoli religiosi nel matrimonio*, Torino 2000.
- Plöchl W., *Geschichte des Kirchenrechts*, t. 1, Wien-München 1953.
- Rajmundus de Peñaford, *Summa de poenitentia et matrimonio*, ed. J. Ochoa, L. Diez, t. 1, Roma 1976.
- Rolandus Bandinelli, *Summa*, ed. F. Thaner, Wien 1872.
- Rufinus, *Die Summa Decretorum* (reprint), ed. H. Singer, Aalen 1963.
- Sosnowski A., *L'impedimento matrimoniale del voto perpetuo di castità (kan. 1088 CIC). Evoluzione storica e legislazione vigente*, Roma 2007.
- Stawniak H., *Przeszkoda publicznego ślubu czystości*, w: *Przeszkody małżeńskie w prawie kanonicznym*, red. W. Góralski, Warszawa 2016, s. 269-317.
- Stephanus Tornacensis, Summa* (reprint), ed. J.F. Schulte, Aalen 1965.
- Thomas Aquinatus, *Opera omnia*, ed. S. Frettè, P. Marè, Parisiis 1871-1875.
- Wernz F., Vidal P., *Ius canonicum*, t. 5, Romae 1925.
- Williams S., Friell G., *Teodozjusz Wielki*, tłum. M.J. Baranowski, Oświęcim 2016.

Streszczenie

Ewolucja dyscypliny i doktryny w przedmiocie kanonicznej przeszkody ślubu czystości od początku chrześcijaństwa do okresu kanonistyki klasycznej

Zaprezentowane opracowanie ukazuje problematykę ewolucji dyscypliny i doktryny w przedmiocie kanonicznej przeszkody ślubu czystości od początku chrześcijaństwa do okresu kanonistyki klasycznej. Autor wykazał, iż przeszkoda zrywająca ślubu czystości nie została wprowadzona we wczesnym chrześcijaństwie, lecz dopiero w drugim tysiącleciu. Według niego, decydujący wpływ na ukształtowanie się tej przeszkody miała reforma gregoriańska, a w sposób szczególny uchwały Soboru Laterańskiego II. Namysł zaś średniowiecznych teologów i kanonistów nad formami funkcjonowania tego prawnego ograniczenia doprowadził do wypracowania niezwykle istotnego rozróżnienia ślubu prostego i uroczystego. Te średniowieczne ustalenia prawne i stanowiska doktrynalne były na tyle istotne, że rzutowały na dalszy rozwój kościelnej dyscypliny w tej materii. Znalazły one odzwierciedlenie w uregulowaniach zawartych w pierwszym Kodeksie prawa kanonicznego z 1917 roku. W zbiorze tym bowiem w katalogu przeszkód wzbraniających znalazła się przeszkoda ślubu prostego (kan. 1058), w katalogu przeszkód zrywających natomiast funkcjonowała przeszkoda ślubu uroczystego (kan. 1073).

Summary

The evolution of the discipline and doctrine concerning the canonical impediment of the vow of chastity from the beginning of Christianity to the times of classical canon law

The author of the article presented the issue of the evolution of the discipline and doctrine concerning the canonical impediment of the vow of chastity during the period from the beginning of Christianity to the times of classical canon law. He proved that the impediment of the vow of chastity was not introduced in early Christianity but in the second millennium. The author believes that the crucial influence on the shape of this impediment was that of the Gregorian Reform, especially the resolutions of the Second Council of the Lateran. The considerations of medieval theologians and canonists on the forms of functioning of this legal limitation led to making an especially important distinction between simple and solemn vows. These medieval legal regulations and doctrinal arrangements were so essential that they influenced further development of ecclesiastical doctrine in this matter. This was reflected in the dispositions included in the first Code of Canon Law of 1917 in which in the catalogue of impedient impediments was the one of simple vows (can. 1058), while the catalogue of diriment impediments included the impediment of solemn vows (can. 1073).